

Kadınların Konumu: İslami Görüş

Moin Shakir

Çev. Ali Duman*

Müslüman toplumda kadının konumu tartışılırken Kuran tarafından tanınan haklar ve mevcut koşullar birlikte hesaba katılmalıdır. Zorluklardan biri, Kur'anın "ilahi" doğasıdır. Her hangi bir değiştirme veya ilave, gayri İslami ve gayri Kur'ani olarak adlandırılma riskini taşır ve onu çok sayıda mümin tarafından kabul edilemez kılar. Müslüman toplum her yerde şu ya da bu şekilde İslami kurallarla yönetildiği için, Kuran ve Hadis literatürünün emirleri görmezden gelinemez. Modernistlerin köklü değişim gayretlerinin kutsal öğretilerin referans çatısı içinde görülmesi gerektiği, bu arka plana terstir.

Peygamberin içinde yaşadığı toplum, şu anda Arabistan'da ya da başka bir yerde olduğunu bildiğimiz her hangi bir toplumdaki tamamen farklıydı. Bu yüzden İslam Hukuku zamanımızla çok az ilgilidir. Kanunlar bir toplum oluşturamazlar, aksine var olan sosyal ve ekonomik yapının gereklilik ve taleplerinin ürünüdürler. Bu sebeple, kendini takdim eden sayısız yeni durumda rehberlik için sırf Kur'an ve Hadise dayanmak uygun olmayacaktır. Bu, kadın haklarıyla uğraşırken hatırlanması gereken bir noktadır.

Hız. Muhammed tarafından kadınlara tanınan haklar, bu hakların İslam öncesi Arap dünyasında savunulduğu durumda geniş bir ilerlemeyi temsil etmekteydi. İslam bir kabile toplumunda ortaya çıktı. Kaçınılmaz olarak kabileye özgü damga, sosyo-politik kanunlarında ve hatta ahlaki bakış açılarında göze çarpar tarzda açıktır. Sosyal düzende, aileler ve reisler tüm güç ve ihtişamı ellerinde bulunduruyorlardı. Reislik, doğum ve zenginlik şeklindeki ikiz niteliklere dayanıyordu. Peygamber saygın bir aileye aitti fakat onun sade kervan idareciliği meşga-

* Bu makale "Status of Women: Islamic View" adıyla Social Scientist dergisinin, Vol. 4, No. 7. (Feb., 1976), pp. 70-75 sayfaları arasında yayınlanmıştır. Makalenin web adresi: <http://linkjstor.org/sici?sici=0970-0293%28197602%294%3A7%3C70%3ASOWIV%3E2.0.CO%3B2-8>

** Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Ana Bilim Dalı Başkanı.

lesi, varlıklı kesimin muhalefetini ortaya çıkarmada yeterliydi. O, takva ve hayır işleri temelinde eşitliği destekliyordu.

İslam öncesi zamanlarda Arapların sosyal hayatının ayırt edici özelliği içki, kumar ve müziğe aşırı bağımlılıktı. “Diğer doğu ülkelerinde olduğu gibi, dans etmek ve şarkı söylemek, Kiyân diye adlandırılan, ahlaksızlıkları herkesçe bilinen köle konumundaki bir kadın sınıfı tarafından uygulanmaktaydı.

İslamiyet öncesi Arapları, kız çocuklarının pek çoğunu, canlı bir şekilde yakmak suretiyle yok edecek kadar kadınlardan nefret ediyorlardı. En çok Kureyş ve Kindah kabileleri arasında yaygın olan bu korkunç gelenek, Muhammed tarafından kızgın ifadelerle kınandı ve bu diğer antik uluslarla müştereken icra ettikleri çocukları tanrılarına kurban etme şeklindeki insanlık dışı uygulamayla birlikte şiddetli cezalar altında yasaklandı.

Hız. Muhammed’in büyük katkısı, kadınların durumunda köklü bir değişikliği gerçekleştirmektir. Kabilenin sosyal zorbalığından onları tamamen kurtarmadıysa da, belli açılardan konularını yükseltmeyi başardı. Bu tür katkılardan biri de kadınlara saygı ilkesiydi. Peygamber ahabına: “cennet anaların ayakları altındadır” diyordu. “kadınlara karşı yükümlülükleriniz açısından Tanrı’dan korkunuz” ve “sizin kadınlar üzerinde, kadınların da sizin üzerinizde hakları vardır” şeklinde aileden söz ettiği çeşitli başka sözleri vardır.

Hız. Muhammed yeni doğan kız çocuklarının canlı olarak yakılması geleneğini hiçbir şekilde onaylamıyordu ve bu insanlık dışı uygulamaya dikkat çekmekteydi. O, açık bir şekilde ailede kızların önemini vurgulamaktaydı. Abudllah b. Mes’ud’a göre, Peygamberin şöyle söylemiş olduğu kaydedilir: “Eğer bir kişi bir kız çocuk sahibi olur da o çocuğu yetiştirir, ona iyi bir eğitim verir ve onu yaşam yolunda eğitirse, bizzat ben kendim onunla cehennem ateşi arasında dururum”. Evs b.Malik Peygamberin şöyle söylediğini nakleder: “Kızlar sevgi ve şefkatin örnekleridirler ve aileye verilen bir lütuftur. Şayet bir kişinin bir kız çocuğu varsa, o kız çocuğundan ötürü Allah o kişiyi cehennem ateşinden koruyacaktır; şayet o kişinin iki kız çocuğu varsa, Allah onu cennete kabul edecektir; şayet üç kız çocuğu varsa, Allah onu zekât ve cihat yükümlülüklerinden muaf tutacaktır”.

Evlilik Geleneklerine Karşı Çıkma

Kız çocuklarının öldürülmesi geleneği, kadınların yetersizliği; kaçırma ve satın alma suretiyle evlilik anlamına gelmekteydi. Peygamberin sevgili eşi Aişe, bu yüzden evlilik ve cinsellikle ilgili bir açıklamada bulunmuştur:

Cahiliye döneminde (bilgisizlik günlerinde) dört çeşit evlilik vardı: Onlardan birisi, bir kişinin bir başkasından onun kızını istemesi şeklindeki bizim kendi evlilik şeklimizdi; kişi kızın mehirini verir sonra da onunla evlenirdi. Bir başka evlilik şekli ise şöyleydi: bir kadın hayız halinden temizlenir temizlenmez kocası tarafından başka bir kişiye gönderilirdi. Kadın o kişi tarafından hamile kalıncaya dek onunla cinsel ilişki yaşardı; kadın hamile kaldığında kocası tekrar onunla normal cinsel ilişkiye devam ederdi; tüm bunları adam, daha üstün bir kandan çocuk sahibi olabilmek için yapardı. Bu evlilik şekline İstibza nikâhı denirdi. Ayrıca üçüncü bir evlilik şekli daha vardı: yaklaşık on ya da daha az kişi bir araya gelir bir kadınla sırayla cinsel ilişkiye girerdi. Kadın hamile kalıp bir çocuk dünyaya getirdiğinde, kadın onların hepsini çağırırdı ve hiçbiri onun davetini reddedemezdi. Cinsel ilişkiye girdiği adamların hepsi geldiğinde: “hepiniz ne olduğunu biliyorsunuz. İşte çocuk, şu ve şu özelliklerdeki şahsın çocuğudur kendisi” derdi. İsteddiği şahsın adını ifade ederdi ve sonra o şahıs bunu reddedemez ve çocuğu kendi çocuğu ve kadını da eşi olarak alırdı. Bir dördüncü evlilik şekli daha vardı: çok sayıda erkek bir kadını ziyarete giderdi ve kadın onları reddedemezdi. Bu kadınlar fahişeydiler ve kapılarının üzerinde bir sancak bulunurdu. Çok sayıda kişi onun evine girer ve onunla cinsel ilişkide bulunurdu. Kadın bir çocuk dünyaya getirdiğinde adamları önüne çağırır, çocuğun özelliklerine işaret ederek onlardan birini babası olarak tayin ederdi. Sonra o adam çocuğu almak zorunda kalırdı ve kadın adamın normal karısı olurdu. Yeni doğan kız çocuklarının öldürülmesi şeklindeki bu geleneğin sosyal uzantısı, kaçırarak evlenmeyi içermekteydi. Ayrıca savaşlarda kızları eş ya da cariye olarak alma geleneği vardı.

Ayrıca, bir adam bir başka kabileden evli bir kadını baştan çıkardığında yasadışı ya da onursuz bir eylemde bulunmuş sayılmazdı. Şairler daima aşk dolu maceralarıyla övünürlerdi. Gelini satın alma geleneği de modaydı. Kızın babasına ya da akrabalarına damadın ödeme yapması beklenirdi. Hz. Muhammed yay-

gın adetlerin bir kısmını reddetti ve yenilerini tanıttı. Örneğin, gelinin rızası şartı getirilerek kaçırmak suretiyle evlilik yasaklandı. Tayy kabilesinin kızı, Sukayana kabilesinin kızı ve Paygamberin kendi torunu Husayu'nu kızı gibi durumlar sonucunda bu durum ortaya çıktı. Ümmü Selma kocasının köle bir kızla cinsel ilişki yaşadığını keşfettiğinde ondan ayrıldı. Aişe'nin bahsettiği diğer üç evlilik şekli Peygamber tarafından yasaklandı.

Hz. Muhammed, mehirlerini verdikten sonra evlilik bağı içinde zina yapmaksızın ve diğer gizli ilişkilere girmeksizin iffetli yaşamak için Müslümanlara inanan erdemli kadınlarla evlenmeyi tavsiye etti. Bir kadını eş olarak seçerken, en çok hesaba katılması gereken şeyin, zenginlik, ailevi durum ve güzelliğinden ziyade kadının erdemliliğinin olması gerektiğini söylemiştir. Kur'an çok eşliliğe izin verir, fakat tüm eşler için sevginin eşitliği anlamına gelen adaletli davranmayı emredir. Muhammed geçici evliliğe (mut'a) izin verdi fakat Hayber seferinde yasakladı.

Boşanma ve Miras

Peygamber, hem kadın hem koca tarafından uygulanacak bir hak olarak evlilikte boşanmaya izin verdi. Kocaya istediği her hangi bir zaman karısını boşama özgürlüğü verildi. Sadece Kur'an ve diğer hukukçular tarafından belirlenen özel bir yordamı takip etmek zorundaydı. Kadın da, kötü-muamele, iğrenme, geçim masraflarını karşılamayı kabul etmeme, din değişikliği, iktidarsızlık, kasıtlı uzak durma ya da uzun süreli kaybolma gerekçesiyle ayrılma hakkına sahiptir. Ayrılma özgürlüğü hem kocaya hem de kadına verilmiş olmasına rağmen, boşanma gerekçelerini açıklamak zorunda olmaması nedeniyle koca bu hakka daha fazla sahiptir. Bununla birlikte, Peygamber'in " izin verilen tüm şeyler arasında Allah'ın en az hoşuna giden şey boşanmadır" bildirisini yapmış olduğunu da vurgulamak gerekir.

Hatice'nin vefatında, Muhammed onun malından her hangi bir pay almadı. Kadınlara, daha önce bilinmediği halde, kocalarının ve babalarının mallarına mirasçı olma hakkı verildi. Kadınların miras alabileceğine ilişkin vahiy, eşi ve üç genç kızına miras verilmeyen Evs b.Sabit'in ölümünden sonra geldi. Kadın mirasçılarının payları Muhammed tarafından şöyle belirlendi: eğer vefat eden koca bir çocuk bırakmışsa, kadın kocanın mirasının sekizde birini alır: aksi takdirde

dörtte birini alır. Evlenmemiş bekâr bir kız, hayatta kalan tek varis olarak mirasın yarısını alır; birden fazla kız varsa bunlar (oğlan çocuğu yoksa) üçte ikisini alarak kendi aralarında eşit olarak bölüşürler. Şayet baba bir oğlan çocuğu bırakmışsa, kız çocuk erkek kardeşinin payına düşen mirasın yarısı kadarını alma yetkisini elde eder. Anne tek başına mirasçıysa, üçte birini alır. Anne, ölenin babası, çocukları, erkek veya kız kardeşiyle birlikte yaşamaya devam ederse mirasın altıda birini alır. Ölen kişi geride bir oğlan çocuğu bırakmışsa, kız kardeşler mirastan pay almazlar; diğer türlü olursa (oğlan çocuk yoksa), tek kız kardeş mirastan yarım pay alır; iki ya da daha fazla kız kardeş ise aralarında eşit olarak paylaşacakları üçte ikilik mirası hak ederler. Bir kız çocuğunun bulunması halinde, kız kardeş mirasın altıda birini alır; bir erkek kardeşin var olması durumunda, kız kardeş erkek kardeşin aldığı yarısını alır. Aynı zamanda ana baba bir, baba bir ve ana bir olan kız kardeşlerin paylarında farklılıklar vardır.

Kadın Erkeğin Malı mı Mahkûmu mu?

Peçe, Muhammed'in yürürlükten kaldırmadığı cahiliye adetlerinden biriydi. Emir Ali, ilk dört Halife zamanına değin kadının yüzünü, ellerini ve ayaklarını açık bıraktığını savunmuştur. Fakat Ehl-i Sünnet görüşü bu ifadenin doğruluğunu kabul etmez. Ulema'ya göre sadece cariyeler peçe takmazlardı, asiller arasında yaygındı. Böylece İslam, Arap toplumunda kadının konumunda temel değişiklikleri ortaya koydu. Kadınlara saygı ve yeni doğan kız çocuklarının öldürülmesinin yasaklanması mantıksal olarak "kabile insanîyetçiliği" ilkesinin ardından gelmişti. Peygamber evliliği medeni bir anlaşma yaptı ve boşanma hakkını hem kocaya hem de kadına verdi. Yeni miras hakları kadınların yasal konumunu geliştirdi.

Bununla birlikte, Muhammed'in yasaları, kadınların mal ya da esir olarak görüldüğü kabile ekonomisi ve toplumuna uygundu. Veda haccında Peygamber şöyle demişti: " Size kadınlarınıza iyi davranmanızı emrediyorum: çünkü onlar evlerinizdeki esirler gibidirler; kendileri için sahip oldukları bir şey yoktur; siz, kendi açınızdan onları Allah'ın bir emaneti olarak görün ve Allah'ın Kelamıyla onların bedenlerinden yararlanmak için kendinize izin verin." Çok eşlilik uygulaması ve kocanın boşamada sınırsız hakka sahip olması Müslüman kadının konumunu zora soktu. Üstelik ne cariyeye geleneğinde bir değişim ne de kapatma

kadın sayısında dayatılan bir yasal sınır yoktu. Kadının geçimini sağlayan ve koruyan kişi olarak erkeğin üstünlüğü kabul ediliyordu. Biyolojik farklılıklar aşırı derecede vurgulanmaktaydı ve kadın zor görevleri üstlenmekten aciz ilan edilmişti. Beydavi der ki: “ böylece, peygamberlik, dini liderlik, evlialık, hac töreleri, mahkemelerde kanıt sunma, cihat görevleri, Cuma günleri camide ibadet erkeklere hasredilmiştir. Ayrıca, erkekler başkan seçimi, mirastan daha fazla pay alma, boşanma meselesinde takdir hakkına sahip olma ayrıcalığına sahiptirler. İslam imparatorluğunun genişlemesi, yeni dinin Arabistan sınırları dışındaki kültür ve medeniyetlerle karşılaşmasına neden oldu. Farklı ülkelerdeki yerel gelenekler de Müslüman kadınların bağımsız bir konuma doğrultusunda yollarının üzerindeydi: Örneğin Fas, Sudan gibi ülkelerde miras yasaları etkin olmadı: Çin’de İslam evlilik hukuku, yaygın geleneklere ters düştü; Hindistan’da İslam miras hukuku Hint kadınlarına bu tür haklar vermeyi reddeden feodal toplum yapısı yüzünden uygulanamadı

Bazı Yerel Gerçeklerle Yüzleşme

Hindistan toplumunun son zamanlarda batıyla irtibatının bir sonucu olarak, din ve gelenekler içinde boğulmuş Hint kadınlarına rahatlama sağlayan pek çok sosyal ve ekonomik değişim meydana gelmiştir. Ne yazık ki, Müslüman kadınlar bu değişikliklerin faydalarından yoksun bırakılmışlardır. Örneğin, kişisel hukuktaki değişimlere Müslüman liderler ve ulema tarafından katı bir şekilde muhalefet edilmiştir.

Her ne kadar Türkiye ve diğer Müslüman ülkelerde kişi hukukunda temel iyileştirmeler yapılmış olsa da, Hindistanlı Müslüman liderler “erkek zorbalığı” olmadığını, İslam tarafından kadınlar üzerine yüklenen kısıtlamaların onların en fazla yararına olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre peçe, öz-saygı için ve çok eşlilik toplumu gelişi güzel cinsel ilişki ve metres tutma gibi durumlardan korumak için zorunludur: ahlaksızlığı denetler ve erdemli bir toplumun yaratılmasına yardımcı olur. Onlar doğum kontrolü ve kadınların sosyal ve siyasi hayata iştirakine de karşıdırlar. Hindistan Müslümanları arasında, Hint sosyal reform hareketi tarzında hiçbir şey olmamıştır.

Çağdaş ve köktenci düşünce okullarının zayıflığı özür dileyici bir ses ve yaklaşımdan ibaret olmuştur. Her iki düşünce okulu da, esasen İslami öğretilerde

yanlış olan bir şeyin olmadığı ve ihtiyaç duyulan şeyin toplumda kadının konumunu yükseltebilmesi için İslamiyet'in güçlü bir şekilde savunulması olduğu varsayımıyla işe koyulurlar. Yalnızca dini kısıtlamaların (şayet gerekiyorsa devletin yardımıyla) ortadan kaldırılmasını değil aynı zamanda kadınların ülkenin siyasi ve ekonomik hayatına aktif iştirakini de gerektiren özgürlüğün özünde kadınların ekonomik bağımsızlığının olduğu şeklindeki yalın gerçekliği tanıma-ya karşı bir reddediş durumu vardır.

Müslüman dünyada genel olarak kadınların durumuna gelince, büyük İslam savunuru Muhammed Kutub, İslam ülkelerinde kadınların genellikle ne saygı ne de zarafet olmayan gerilerde bir konumda olduğu gözleminde bulunur. Kadın hayvanlarınkine benzer bir hayat sürmektedir; tüm varlığı, sıradan dünyevi arzuların bir başka adı olmanın ötesinde değildir; tattığı mutluluktan daha çok mahrumiyetlerden mağdurdur; kendisine bir şey verilmesinden ziyade haklarından feragat ettirilir ve nadiren tamamen atılğan bir var oluş seviyesinin üzerine yükselir.

O, bu durumu yoksulluğa ve erkeğin güce hayran oluşuna bağlar. Emir Ali, İslam'ın onları kurtarmak için gelmiş olmadığını ima ederek, Müslüman kadınların geriliğinin genel olarak toplumda bir kültür eksikliğinin sonucu olduğunu ileri sürer. Kadının konumunun yükseltilmesi, erkek üstünlüğünü varsayan sosyal ve dini kısıtlamalar ve yoksulluk üzerine kararlı bir saldırıyı gerektirir. Lenin'in, kadınlara yönelik kendi hükümetinin tutumu hakkında söylediği şey anımsanmalıdır: " Sovyet hükümeti, yasalarında kadınların aşağı konumda olduğuna dair en küçük bir çağrışımın bırakılmadığı gerçeği göz önüne alınırsa, başka her hangi bir hükümetten daha büyük oranda demokrasiyi uygulamıştır.